

ISTORIE

Gheorghe Guțu (1906–1964), clasicist, istoric literar și traducător, a urmat cursurile liceului „Gheorghe Șincai” la București. După absolvirea Facultății de Filologie Clasică și Romanică la București (1928), și-a început cariera didactică la liceul din Târgoviște, apoi la Seminarul Pedagogic Universitar din Cluj, precum și la Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Maiorescu” din București. Înzestrat, pe lângă erudiție, cu har pedagogic, profesorul Gh. Guțu a format, timp de 40 de ani, specialiști de renume în filologia clasică. Pasiunea sa pentru cunoașterea Antichității latine s-a manifestat nu numai prin alcătuirea manualelor școlare, a culegerilor de texte destinate studenților, a articolelor publicate în revista *Studii clasice*, a monografiilor (ca lucrarea de față), cât mai ales prin traduceri însoțite de ample analize literare și istorice: Seneca, *Scrisori către Luciliu* (1967, Humanitas 2020); Cicero, *Filipice* (1968), Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae* (1971), *Opere* (1973); Quintilian, *Arta oratorică* (1974), Juvenal, *Satire* (1986); Tacitus, *Anale* (Humanitas, 1995). O contribuție lexicografică esențială rămâne *Dicționarul latin-român* (1983, Humanitas, 2003), o unealtă indispensabilă pentru cunoașterea limbii și culturii latine.

Marta Guțu-Maftei, fiica autorului, dedică Editurii Humanitas drepturile de autor ale retipăririi monografiei *Seneca, viața, timpul și opera morală*, în semn de adâncă prețuire a excelenței activități pe tărâm editorial și larg cultural. (Vancouver, 2020)

G. GUȚU

LUCIUS ANNAEUS
SENECA

VIATA, TIMPUL
ȘI OPERA MORALĂ

TABEL CRONOLOGIC, ARBORE GENEALOGIC,
INDICE ȘI GLOSAR DE DIONISIE PÎRVULOIU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dionisie Pîrvuloiu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Dincă
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Guțu, Gheorghe

Lucius Annaeus Seneca: viața, timpul și opera morală / G. Guțu;

tab. cron., arbore genealogic, indice și glosar de Dionisie Pîrvuloiu. –

București: Humanitas, 2021

ISBN 978-973-50-6586-7

I. Pîrvuloiu, Dionisie (ed. șt.)

1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

CUPRINS

<i>Tabel cronologic</i>	7
<i>Arborele genealogic al dinastiei iulio-claudiene</i>	13
<i>Harta Imperiului Roman în veacul I p.Chr.</i>	14
<i>Notă asupra ediției</i>	17
 I. VIAȚA ȘI TIMPUL	19
Copilăria și tinerețea	21
Viața publică și începuturile carierei politice.	35
Exilul.	50
Agrippina	59
<i>Quinquennium Neronis</i> (54–59)	72
Retragerea din viața publică, conjurația lui Piso și moartea lui Seneca.	110
 II. PRIVIRE ASUPRA SCRITORULUI	143
 III. OPERA MORALĂ	161
Ce este <i>philosophia</i> la Seneca	163
Ideile metafizice ale moralei lui Seneca	177
Binele suprem.	195
 IV. MORALA PRACTICĂ	207
Viața individuală. Plăcerile și bogăția	209
Moartea și sinuciderea	215
Durerea	220
Exilul. Nestatornicia omului	223
Risipa timpului.	228

V. VIAȚA SOCIALĂ	231
Atitudinea față de viața publică	233
Egalitatea oamenilor	248
Mulțimea	258
Virtuți ale vieții în comun: binefacerea, clemența, prietenia	267
Idei asupra educației	280
Încheiere	293
 <i>Glosar</i>	 297
<i>Indice de nume</i>	303

TABEL CRONOLOGIC¹

- 54 a.Chr. Se naște Seneca cel Bătrân (Lucius Annaeus Seneca), tatăl filozofului, la Corduba (în sudul provinciei romane Hispania), într-o familie bogată aparținând ordinului evestru. Va fi cunoscut și sub numele Seneca Retorul.
- 44 *Asasinarea lui Caius Iulius Caesar.*
- 43 *Asasinarea lui Cicero, adversar al lui Marcus Antonius.*
- 31 *Bătălia de la Actium, în care flota lui Octavian o învinge pe cea condusă de Marcus Antonius și Cleopatra.*
- 31 *a.Chr.–14 p.Chr. Augustus este unic conducător al Imperiului Roman. Sfătuitorii săi apropiați sunt onestul Agrippa și mai liberalul Maecenas.*
- Seneca cel Bătrân profesează oratoria la Roma.
- 27 *Octavian primește titlul de „Augustus” din partea Senatului. Se instaurează Principatul. Roma devine imperiu.*
- 23 *Augustus este gratificat cu demnitatea de „tribun al plebei” pe viață, precum și cu autoritate deplină asupra provinciilor senatoriale.*
- 19 *Hispania este cucerită complet de romani.*
- 8 Se naște Lucius Novatus (cunoscut ca Gallio), fratele lui Seneca.

¹) Pentru întocmirea tabelului cronologic am urmat îndeosebi Paul Veyne, *Seneca: The Life of a Stoic*, Routledge, London, 2003 și Emily Wilson, *A Life of Seneca*, Oxford University Press, 2014. Principalele izvoare istorice pentru viața lui Seneca sunt operele lui Tacitus, Suetonius și Dio Cassius, alături, firește, de epistolele filozofului.

cca 1 p.Chr. Se naște la Corduba Lucius Annaeus Seneca (cel Tânăr), al doilea fiu al lui Seneca cel Bătrân.

1–5 p.Chr.? Se naște al treilea fiu al lui Seneca cel Bătrân, Marcus Mella.

4 *Augustus îl adoptă pe Tiberius, care, la rândul lui, îl adoptă pe Germanicus, tatăl Agrippinei, mama lui Nero.*

5 Seneca cel Tânăr se mută la Roma, unde va fi inițiat în retorică și filozofie sub îndrumarea stoicilor Attalus și Sotion, precum și a lui Papirius Fabianus, adept al lui Q. Sextus.

14 *Moartea lui Augustus. Tiberius devine împărat.*

14–19 Seneca cel Tânăr devine adept al școlii pitagoreice.

19 Tiberius ia măsuri aspre împotriva cultelor religioase orientale. Seneca cel Tânăr, la insistențele tatălui său și fiind bolnav de astm, renunță la pitagoreism și la regimul alimentar vegetarian.

20 Având de mic o sănătate șubredă, Seneca cel Tânăr face un lung sejur în Egipt (unde era guvernator un unchi de-al său) pentru a se reface. Călătorește prin toată țara, învățând scrierea hieroglică, citind, studiind și inițiindu-se în riturile religioase de acolo. Scrie două lucrări – din nefericire pierdute – despre Egipt și India.

31 Seneca cel Tânăr revine la Roma și își începe cariera politică.

Epoca lui Augustus a fost un moment de respiro într-o perioadă (sec. I a.Chr. – sec. II p.Chr.) funestă a istoriei romane, însângărată de conflicte interne, luptă pentru putere și represiune nemiloasă. Tiberius reinstaurează teroarea după ce reprimă complotul condus de prefectul Seianus. Paranoia – mai mult sau mai puțin îndreptățită – pune stăpânire pe împărat, care vede peste tot conspirații și tentative de asasinat. Seneca are nenorocul să trăiască sub patru împărați obsedați de „purificarea” clasei politice de adversari, Tiberius – un monstru însetat de sânge, Caligula – un nebun patentat, Claudius – un bufon sinistru și Nero – un tiran megaloman.

35 Seneca cel Tânăr devine *quaestor* (însărcinat cu atribuții juridice și financiare) și senator.

37 *Caligula, fiul lui Germanicus (mort în anul 19), îi urmează lui Tiberius la tron.*

Seneca cel Tânăr publică lucrările *De providentia* (*Despre providență*) și *Consolatio ad Marciam* (*Consolare pentru Marcia*). Domnia lui Caligula va sta și ea sub semnul proscricțiilor, al terorii și al represiunii adeseori arbitrare. Seneca va evoca torturarea și execuția filozofului stoic Iulius Canus, care stârnise gelozia împăratului,

- precum și a senatorului și scriitorului Iulius Graecinus și a regelui Ptolemeu al Mauretaniei, acuzați de a fi complotat împotriva împăratului.
- 38–40 Seneca cel Tânăr este condamnat la moarte de Caligula, care era invidios pe faima și autoritatea filozofului. Este cruțat de execuție din cauza sănătății sale precare, împăratul fiind convins că nu mai are multe zile de trăit.
- 39 Seneca cel Tânăr este tribun al plebei. Moare Seneca cel Bătrân.
- 40 Seneca se căsătorește și are un fiu. Devine un intim al familiei imperiale, fiind un apropiat al Agrippinei.
- 41 Destinul va fi neîndurător cu Seneca, acesta pierzându-și fiul. În epistole va evoca adeseori suferința pierderii unui copil și cum se poate trece peste ea. Scribe acum *De ira* (*Despre mânie*). În același an Seneca își va pierde și soția. Caligula este asasinat, iar Claudius devine împărat. Continuă epurările în rândul senatorilor și intrigile din familia imperială. În conflict deschis cu Claudius (din cauza intrigilor Messalinei, soția împăratului, care îl acuza de adulter cu o soră a împăratului), Seneca este exilat în Corsica.
- 42 Aflat în exil, scrie *De constantia sapientis* (*Despre statornicia înțeleptului*).
- 42–43 Tot în Corsica va scrie două *consolații*, pentru Helvia și Polybius.
- 44 Claudius cucerește sudul Britanniei. Ulterior, Seneca va face o însemnată parte din avere în această nouă provincie. Avuția lui Seneca era colosală. Nero avea să-l înzestreze cu numeroase vile și proprietăți (la Baiae și Nomentum), pe lângă sumele obținute din manevrele sale financiare. Istoricul Paul Veyne afirmă că Seneca a creat „unul dintre cele mai importante sisteme de investiții bancare ale vremii“. Avere filozofului era estimată la câteva sute de milioane de sesterți.
- 48 Claudius propune cetățenia romană pentru o parte dintre supușii provinciilor imperiale. Faptul îl scandalizează pe Seneca. În așteptarea grației, va scrie *De brevitae vitae* (*Despre scurtimea vieții*). Messalina, soția lui Claudius, este executată la ordinul acestuia.
- 49 La insistențele Agrippinei, Seneca este rechemat din exil și devine preceptorul tânărului Nero, fiul lui Agrippa. Este numit *praetor* (guvernator al Romei). Se recăsătorește cu Pompeia Paulina, fiica senatorului Pompeius Paulinus.

Claudius se recăsătorește cu Agrippina, fiica lui Germanicus și nepoata sa.

- 50 *Claudius îl adoptă pe Lucius Domitius Ahenobarbus, fiul Agrippinei, care va primi mai apoi numele de Nero.*
- 52 *Apostolul Pavel compare, la Tesalonic, în fața tribunalului condus de fratele lui Seneca, Gallio, guvernator al Achaiei între anii 51 și 53; este achitat.*
- 53 *Seneca scrie *De tranquillitate animi* (Despre liniștea sufletului).*
- 54 *Moare Claudius, otrăvit de o mâncare cu ciuperci. Nero, în vârstă de 17 ani, îi urmează la tron.*
- Seneca alcătuiește și rostește cuvântarea funebră pentru Claudius, precum și discursurile în onoarea noului împărat. Pe de altă parte, va scrie un pamflet acid împotriva lui Claudius, *Apokolokyntosis divi Claudii* (Prefacerea în doivleac a divinului Claudius).
- 54–59 „Epoca de aur“ a domniei lui Nero. Agrippina este treptat îndepărtată de la putere, iar autoritatea în Imperiul Roman o exercită prefectul Burrus și Seneca. Aceștia din urmă intră în conflict cu Agrippina, dar sunt susținuți de Nero.
- 55 *Britannicus, fratele lui Nero, este asasinat la ordinul împăratului, iar moartea lui este prezentată oficial ca pricinuită de o criză de epilepsie. Gallio, fratele lui Seneca, devine consul.*
- 56 Seneca este ales consul.
- 56 Publică *De clementia* (Despre clemență), pe care i-o dedică lui Nero. Scrierea este o apologie a împăratului, demonstrând aristocrației romane că uciderea lui Britannicus era sfârșitul, nu începutul vărsărilor de sânge.
- 58 Atmosfera sumbră de tensiune și incertitudine se adâncește în societatea romană. Nero vede comploturi peste tot. Senatorii și aristocrația trăiesc cu sabia lui Damocles deasupra capului. Suillius, un senator corupt, îmbogățit de pe urma proceselor, îl acuză pe Seneca de imoralitate și de a se fi îmbogățit prin mijloace necinstite. Seneca îi va răspunde în *De vita beata* (Despre viața fericită).
- 59 Nero ordonă asasinarea Agrippinei, principala protectoare a lui Seneca. Acesta din urmă și Burrus sunt nevoiți să accepte matricidul. Relațiile filozofului cu Nero sunt tot mai tensionate.
- 60 *Împăratul inaugurează Jocurile Neroniene, după model grecesc.*
- 61 *Excesele tiranice ale lui Nero continuă. Acuzațiile împotriva unor înalți demnitari – întemeiate sau nu – declanșează persecuții, exiluri, execuții, confiscări de averi etc.*

Nero îi refuză lui Seneca retragerea din viața politică. Împăratul refuză politica pacifistă și clementă sugerată de dascălul său. Acesta din urmă își scrie acum o parte dintre tragedii.

- 61 Seneca și alți bancheri romani se îmbogățesc în urma impozitării excesive a provinciei Britannia. Aceasta declanșează revolta populației locale, condusă de legendara regină Boudica. Eroica rebeliune va fi înăbușită de legiunile romane.

- 62–63 *Tirania și cultul personalității lui Nero ating culmile absurdului. Moartea lui Burrus și a lui Seneca. Nero își repudiază prima soție, pe care o asasinează, și se căsătorește cu Poppaea.*

Seneca publică *De otio* (Despre liniște) și *Naturales quaestiones* (Problemele naturii).

- 64 *Nero este în turneu prin Grecia, unde primește felurite premii în urma prestației sale artistice pe scenele teatrelor. Pentru a reface visteria secătuită de generozitatea sa față de plebea romană și de programul său edilitar, Nero confiscă averile templelor.*

Seneca publică *Moralis philosophiae liber* (Filozofia morală) și își definitivează *Scrisorile către Luciliu* (*Epistulae Morales ad Lucillum*). Trăiește retras, împreună cu soția sa, Paulina.

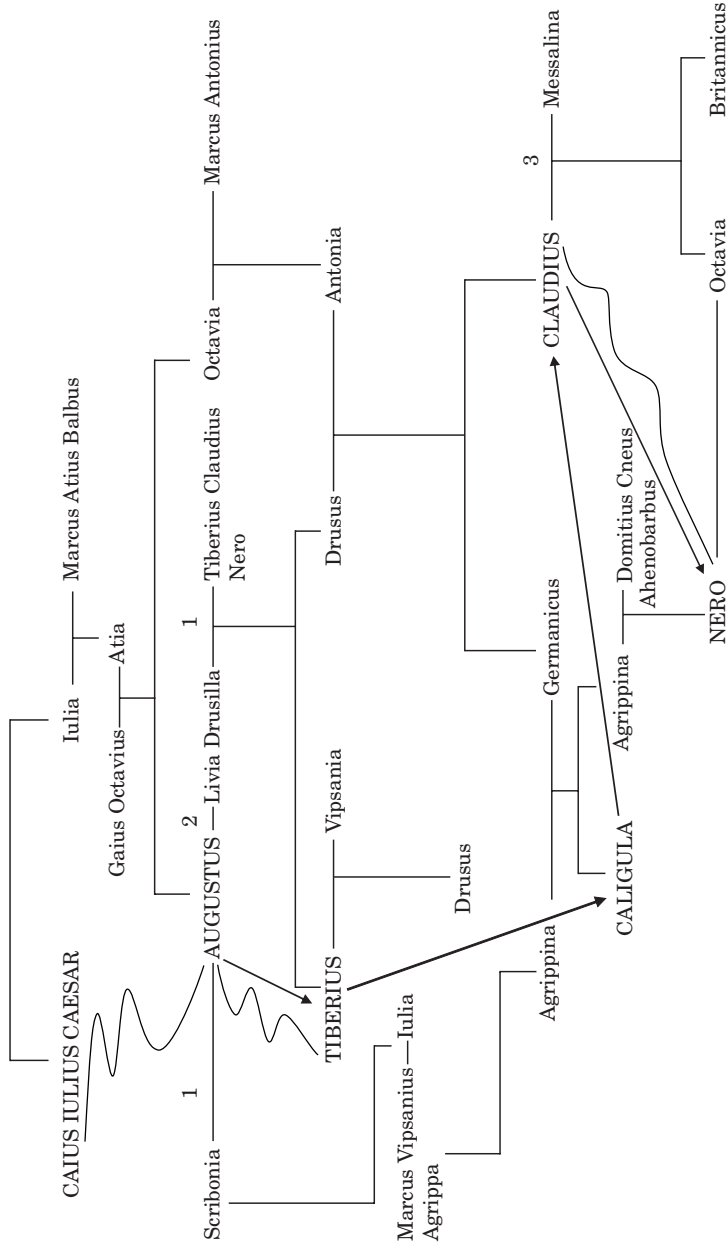
Marele incendiu al Romei. Persecuția împotriva creștinilor, acuzați că ar fi provocat incendiul. Nero însuși este acuzat că ar fi declanșat incendiul, fapt cu totul improbabil.

- 65 Este descoperită Conspirația lui Piso: Nero urmează să fie asasinat în momentul apariției sale pe scenă. Se vehiculează numele lui Seneca drept succesor al lui Nero. Seneca primește ordin de la împărat să se sinucidă. O va face împăcat și demn. Alți participanți (cum ar fi poetul Lucanus, nepotul lui Seneca, fiul lui Marcus Mella) sunt executați. Cu toate că știa despre complot, se pare că Seneca nu fusese implicat.
- 66 *Faimosul scriitor Petronius și Marcus Mella, fratele lui Seneca, sunt obligați să se sinucidă, acuzați de complot împotriva împăratului.*
- 68 *Nero este detronat și se sinucide.*

ARBORELE GENEALOGIC
AL DINASTIEI IULIO-CLAUDIENE

Dinastia iulio-claudiană

- 1: prima căsătorie
 - 2: a doua căsătorie
 - 3: a treia căsătorie
- ~~~~~ adopție

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reproduce – cu minime intervenții și corecturi absolut necesare – textul lucrării *Seneca, viața, timpul și opera morală*, apărută în 1999 la Editura Științifică din București (ediția princeps a apărut la Editura „Casa Școalelor” în 1944). Citatele din *Scrisorile* lui Seneca sunt preluate din ediția *Scrisori către Luciliu* (Humanitas, 2020). Pasajele din alte opere ale lui Seneca sunt extrase din traduceri românești deja existente (menționate între paranteze drepte), în caz contrar fiind realizate de către redactorul cărții, căruia îi aparțin și notele marcate cu asterisc.

Mulțumim pe această cale doamnei Marta Guțu-Maftei pentru bunăvoința și prețiosul ajutor oferit la editarea cărții.

I
VIATA ȘI TIMPUL

COPILĂRIA ȘI TINEREȚEA

*Ut varia et libidinosa mancipiorumque suorum
neglegens domina, et poenis et muneribus errabit
fortuna (Ad Marciam, 10, 6).*

*Quid est homo? Quolibet quassu vas et quolibet
fragile iactatu (Ad Marciam, 11, 3).*

*Vivere militare est (Scrisoarea 96, 5).**

Cine, având o atât de lucid chinuitoare pătrundere, o atât de ascuțită conștiință a tristeții condiției umane, proclama cu tărie preeminența idealului moral, rostul înalt al omului, misiunea sa luptătoare în drumul spre virtute, acela avea să ofere prin viața lui însăși spectacolul mișcător peste veacuri al unei existențe în afară de comun.

Nici retrasă viețuire filozofică, mângâiere comodă a unui spirit mandarin, nici viață politică numai, pentru care idealul este vană podoabă, ci zbatere dramatică între forma supremă a omului, înțeleptul stoic, ce ridică pe om la măsura zeilor, și tristește împrejurări ale vremii neroniene, ce-i împovărau conștiința târâtă în abjecția unei epoci fără seamăn. La aceasta, intuiția vie că trăiește un sfârșit de lume, încercarea de salvare a bunului suprem, valoarea morală, presimțirea lumii noi ce se năște, tonul „creștin“ al atâtor idei.

Seneca este primul om modern. Viața, opera morală și simțirea lui – o privesc prin excelență omenească, pe acestea am voi să le înviem în paginile ce urmează.

*

*) „[Soarta] se va purta asemenea unei stăpâne capricioase și schimbătoare, căreia nu-i pasă de sclavii săi și va greși atunci când împarte pedepse și daruri“ (*Ad Marciam*, 10, 6). „Ce este omul? Un vas care se poate sfărâma la orice lovitură sau orice clătinare“ (*Ad Marciam*, 11, 3). „A trăi înseamnă a lupta“ (*Scrisoarea* 96, 5).

Lucius Annaeus Seneca, cel de-al doilea fiu al lui Seneca Pater, s-a născut la Córdoba, în Spania, către anul 4 a.Chr. Tatăl său, născut pe la anul 54 a.Chr. și trăind într-o lungă viață (moare în 39 p.Chr.) schimbările politice și transformările morale cele mai adânci, autor al acelei interesante opere *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores**, cunoscută mai mult sub titlul de *Controversiae et suasoriae*, cel mai bogat izvor de informație asupra artei declamațiilor pe care-l avem, aparține prin formația sa intelectuală, prin simpatiile sale republicane, prin reverența față de idealul stoic¹ și prin conștiința unui prezent decăzut, epocii ciceroniene. Către acest trecut al tinereții se îndreaptă lauda sa: „În sfârșit, ca să puteți cântări în ce măsură talentele decad zi de zi și, prin nu știu ce blestem al sorții, arta vorbirii a dat înapoi, observați că tot ce elocința romană poate pune față în față sau chiar deasupra orgolioasei Elade a înflorit în vremea lui Cicero; toate spiritele care au dat strălucire studiilor noastre atunci s-au născut”². Din aceeași prețuire a trecutului, opus prezentului, izvorau și cuvintele aspre privitoare la generația celor trei fii ai săi: Novatus, Lucius și Mella: „Talentele unei tinerimi trândave amoresc și nimeni nu se mai trudește în strădania unei ocupații nobile; somnul, lăncezeala și, mai nedemnă decât ele, o anume pornire spre depravare le-a cuprins sufletele. O nerușinată pasiune a dansului și a cântecului stăpânește niște moleșiți. A-și ondula părul, a-și subția vocea până la feminine dezmierdări, a rivaliza cu femeile în mlădierea corpului, a se studia cu cele mai dezgustătoare rafinamente: iată idealul tinerilor noștri”³. Admirator al trecutului și având drept ideal pe Cicero, „singurul spirit de proporția imperiului pe care poporul roman l-a avut”⁴, Seneca

*) Sentențe ale oratorilor, diviziuni, aspecte.

¹) *Controversiae*, II praef. 1, despre A. Fuscus: *Compositio verborum mollior quam ut illam tam sanctis fortibusque praeceptis praeparans se animus pati posset* [„Stilul său e mai dulceag decât poate fi îndurat de o minte care se pregătește pentru astfel de precepte pioase și neînduplecate“]. ²) *Ibidem*, praef. 6–7. ³) *Controversiae*, I, praef. 8. ⁴) *Ibidem*, I, praef. 11.

Pater interzicea soției sale, o atât de mișcător devotată mamă, ocupațiile literare, nepotrivite cu rostul unei femei din bunele timpuri republicane, iar acum servind mai mult desfrânării decât vieții morale.¹ Iar fiul, cu tot respectul pe care-l arăta tatălui său (*virorum optimus pater meus*)*, respect care nu găsește însă nicăieri un accent de mai iubitoare familiaritate, recunoaște că aceasta provenea dintr-un cult exagerat al trecutului (*nimis maiorum consuetudini deditus*).

Și cum lauda trecutului nu este uneori decât, odată cu elogiul vremilor apuse, o formă de laudă proprie, dintr-o asemenea aplecare porneau amănuntele greu de crezut despre însușiri din tinerețe extraordinare. Seneca Pater afirmă că se bucura pe atunci de o memorie uimitoare: „căci puteam – ne spune el – să reproduc două mii de nume în aceeași ordine în care fuseseră dictate și recitam, începând de la ultimul și până la cel dintâi, versuri dictate fiecare de către un alt coleg, mai mult de două sute în total”².

Dar fiindcă împotriva unor preferințe mărturisite oamenii rămân sclavii vremii lor, deși autor al unei istorii a războaielelor civile, mult apreciată de fiul său, astăzi pierdută³, Seneca Pater, prin opera scrisă la îndemnul și spre folosința fiilor săi (*Controversiae et suasoriae*), dovedește interesul deosebit pe care l-a arătat tuturor retorilor vremii sale. Cu toată aspra judecată exprimată fie direct, fie prin glasul diferitelor personaje, asupra exercițiilor de declamație, *Controversiae et suasoriae* sunt documentul cel mai prețios al unei forme de educație ce va influența atât de puternic și dăunător întreaga literatură latină. Nu-i de mirare astfel că, deși n-a practicat „declamația”, numele sub care istoria literară îl cunoaște este acela de Seneca Retorul. Bogăția și precizia informațiilor pe care ni le înfățișează în opera sa sunt mărturie că această formă de elocință s-a bucurat de mare interes în ochii săi.

¹) *Ad Helviam*, 17, 3–4. ²) *Controversiae*, praef. 2. ³) *De vita patris* (Ed. Haase, III, p. 436).

*) „Tatăl meu, cel mai bun dintre oameni.”

Elocința politică este legată de existența libertăților publice. Odată cu dispariția acestora, după instaurarea principatului de către Augustus, elocința a fost înlocuită cu acele *declamationes* în care totul se îndepărta de realitate. Neputând întrebuința elemente ale vieții politice contemporane, retorii începură să-și aleagă cauze fictive, cuprinzând personaje istorice sau legendare, situații neverosimile și intenționat complicate, pe care le desfășurau nu în for și în fața unor judecători, ci în săli anumite, cu un public anumit (școlari sau curioși), într-un spectacol ce lua forma unei vane întreceri în subtilitate sau a unor pompoase declamații. Ele înfățișau fie aspecte opuse ale aceleiași teme, tratate contradictoriu (*controversiae*), exerciții mai grele preferate de tinerii romani mai înaintați fiindcă pregăteau mai bine pentru elocința judiciară¹, fie discursuri ținând să convingă vreun personaj istoric sau legendar în sensul hotărârii pe care ar fi fost mai bine să o ia (*suasoriae*).

Iată, de pildă, situația imaginată într-o *controversia*²: „Un oarecare își omoară amândoi frații: pe unul fiindcă era tiran, pe celălalt fiindcă îi necinstise soția, cu toate rugămințile tatălui lor. Prins într-o călătorie pe mare de către pirați, fiul scrie tatălui său, rugându-l să-l răscumpere. Acesta însă răspunde piraților că, dacă i-ar tăia celui prins amândouă mâinile, le-ar trimite de două ori suma cerută. Pirații însă eliberează pe prizonier. La bătrânețe tatăl cade în mizerie. La rândul lui, fiul nu-i dă nici un ajutor“. Aceasta e speța. Elevii trebuiau să susțină în contradictoriu cauza tatălui sau a fiului (și uneori nu elevii, ci retorii vestiți ai timpului jucau cu strălucire rolul avocatului în asemenea palpitante și spectaculoase întreceri), desfășurând toate argumentele pe care rolul ales le indica și întrebuințând toate mijloacele retoricii.

Într-o *suasoria*³, Agamemnon deliberează dacă trebuie sau nu să sacrifice pe Ifigenia, într-alta Cicero stă la cumpănă dacă trebuie să-și ardă întreaga operă fiindcă, în situația închipuită,

¹) Tacitus, *Dialogus de oratoribus*, 35. ²) *Suasoriae*, 3. ³) *Suasoriae*, 3.

Antonius nu-i acordă viața decât cu această condiție.¹ Împotriva unor asemenea exerciții, care artificializau dăunător adevărata elocință, se ridica pe drept cuvânt Severus Cassius, spunând: „Îți voi arăta ceea ce simt: când vorbesc în for, fac ceva; când «declam», mi se pare că lucrez în vis. Apoi lucrul însuși e diferit; cu totul altceva este a lupta și altceva este a face exerciții de scrimă. N-ai de ce să prețuiești un orator după acest exercițiu copilăresc. Ce-ar mai fi dacă ai admira pe cărmaciul unei corăbii într-un bazin?”² Tot atât de juste observații făcea și Votienus Montanus: „cine face o declamație scrie nu ca să învingă, ci ca să placă. El caută astfel toate artificiele, iar argumentele, fiindcă sunt plictisitoare și n-au floricele, le lasă la o parte căci el dorește ca succesul să fie al lui, nu al cauzei. Acest prost obicei de a nesocoti ce este necesar și de a urmări ce este băttător la ochi urmărește pe declamatori până și în for. Se mai adaugă faptul că ei și-l închipuie pe adversar cât de nepriceput vor; îi răspund ce poftesc și când poftesc. Pe lângă aceasta, prin rătăcirea lor nu pierd nimic: prostia este gratuită”³. Tacitus, în al său *Dialogus de oratoribus*, într-un pasaj celebru⁴, arată pericolul unei asemenea educații, pericol pe care și Petronius îl denunțase.⁵

Lipsite de orice control al vieții adevărate, desfășurând teme neverosimile, căutând mai mult strălucirea violentă decât eleganța simplă și adaptată, atitudinea exagerată, oarecum cabotină, de o tensiune simulată și de o subtilitate fără adâncime, mai mult decât simțirea echilibrat exprimată, luându-și materialul când din mitologie, când din ținuturi imaginare, declamațiile, prin tonul lor fie retoric, fie nervos agitat, au dăunat sincerității în gândire și exprimare și au alterat nu numai spiritul școlarilor cărora se adresau, dar și pe al literaturii epocii.

Dacă tatăl, partizan al tradiționalei severități romane (*antiquus rigor*), cultivat și privind cu neîncredere timpurile noi, va fi vegheat cu serioasă grijă asupra lui Seneca, mama lui, Helvia,

¹⁾ *Ibidem*, 7. ²⁾ *Controversiae*, III, praef. 12–14. ³⁾ *Controversiae*, IX, praef. 1–2. ⁴⁾ Tacitus, *Dialogus...*, 35. ⁵⁾ *Satyricon*, 1–5.

este un exemplu mișcător de iubire, devotament și delicatețe. O cunoaștem mai cu seamă din acea consolatie pe care fiul, exilat în Corsica, i-o trimitea la Roma (*Consolatio ad Helviam*). Spaniolă și dânsa, născută dintr-o veche și severă familie¹, rămasă orfană chiar de la naștere, fusese crescută de o mamă vitregă pe care, prin ascultare și respect, se silise să și-o facă mamă adevărată. Cu câtă greutate ne-o spune Seneca însuși: „nu reușește nimeni, fără multă trudă, să aibă o bună mamă vitregă”². Măritată, și-a revărsat toată iubirea, tot devotamentul asupra casei și a copiilor ei. Sobră și modestă, disprețuind bogăția, luxul, fardul, și-a făcut din cinstea ei singura podoabă. Dar câte curate bucurii în viața acestei mame! La vederea copiilor își lumina fața și-și uita grijile; nesățioasă, le asculta convorbirile; având o frumoasă inteligență naturală și o curiozitate neistovită (*rapax ingenium*), lua parte la studiile lor mai dornic decât o femeie și mai intim decât o mamă; la vederea lor se bucura și ea, părtașă a zburdălniciilor vârstei lor fragede.³ Mai târziu, când se măriseră, le administra bunurile cu chibzuință și dezinteresare, păstrând ca răsplată a muncii ei numai satisfacția sacrificiului făcut.⁴

Către ea se îndreptă cele mai gingașe și mai adânci sentimente ale lui Seneca. Ei, prea bune și prea scumpei sale mame (*Ad Helviam*, 1 – *mater optima* [„cea mai bună mamă”]; *Ad Helviam*, 14, *mater carissima* [„mamă preaiubită”]), îi scria din exil cu câtă mișcătoare delicatețe: „Mi s-ar părea că scap de orice durere, dacă aș putea nu să-ți potolesc lacrimile, dar măcar să ți le șterg când și când”⁵.

Simțul datoriei, devotamentul generos și răbdarea suferinței, delicatețea și gustul bucuriilor simple vor fi darurile cele mai de preț pe care Helvia le va transmite fiului ei. Ce e mai bun în Seneca e datorat mamei sale.

Din asemenea părinți și în mijlocul fraților săi Novatus și Mella, acesta din urmă cel mai prețuit de tatăl său⁶, a crescut

¹) *Ad Helviam*, 16, 3. ²) *Ad Helviam*, 2, 4. ³) *Ibidem*, 15, 1. ⁴) *Ibidem*, 14. ⁵) *Ibidem*, 1, 1. ⁶) *Controversiae*, II, praef. 4.